

Живко ЂУРКОВИЋ*

ШЕЗДЕСЕТОГОДИШЊИЦА ЗОГОВИЋЕВЕ БЕСЈЕДЕ О „ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ” ИЗ 1947. ГОДИНЕ

Прослава стоте годишњице Његошева „Горског вијенца” 1947. године подигнута је на највиши државни ниво и добила је општенародни карактер и значај. У свим републикама и покрајинама ондашње Југославије, организоване су свечаности и изведени пригодни програми посвећени Његошу и његовом главном дјелу.

У Црној Гори прослава овога јубилеја је организована у свим црногорским градовима, школама и културно-умјетничким институцијама. На Цетињу је осмог и деветог јуна 1947. године одржана централна прослава. Њу је припремао Одбор састављен од најпознатијих личности политичког и културно-умјетничког живота Црне Горе на челу са предсједником владе, Блажом Јовановићем. Одбор је радио у пет секција. Препоручено је било свим листовима и часописима да обиљеже ову годишњицу, а „Горски вијенац” је штампан у 25.000 примјерака; издат је Његошев албум и одштампан плакат по нацрту академског сликара Мила Милуновића.

На централној прослави уводни реферат поднио је Блажо Јовановић, а поздравним ријечима су се обратили: предсједник Савеза књижевника Југославије Иво Андрић, у име Удружења књижевника Србије Милан Богдановић, Хрватске Марин Франичевић, Словеније Матеј Бор, Босне и Херцеговине Исак Самоковлија, Македоније Блаже Конески, Бугарске Младен Исајев. Поздравне телеграме су упутили: Јосип Броз Тито, Иван Рибар, Владимир Назор, Отон Жупанчич, Удружење совјетских књижевника, Удружење албанских књижевника, амбасадор Бугарске Гановски и др.

Свакако, на централној прослави најзначајнији сегмент је била бесједа Радована Зоговића под насловом „Његошева поема о борби и слободи”. У

* Проф. др Живко Ђурковић, редовни професор универзитета у пензији, Никшић.

осврту на ову бесједу, покушаћемо да утврдимо њезине основне константе и њезине вриједности у протоку времена од шездесет година.

Бесједа је обимом преко тридесет страница, а структурирана је из увода и четири цјелине. Аутор се у уводу zaloжио да се о овом Његошевом дјелу поставе нова питања и разраде нове методе, те да се исправе грешке које су до тада о њему изречене. Такво полазиште Зоговић је настојао да реализује кроз главни дио бесједе. Наиме, у првој цјелини дат је осврт на друштвену стварност Црне Горе из времена за које се дјело веже и самог времена Његошеве владавине; друга цјелина је посвећена конфликту или драмској тензији у самом дјелу „између два свијета и два погледа на свијет” до коначног разрешења; у трећој цјелини се профилишу главни протагонисти дјела као носиоци тога конфликта и евидентира реализам „Горског вијенца”, и најзад, четвртом цјелином се врши разрачун са буржоаским критичарима и философима и упућује се на то да се дјело разматра са становишта марксистичког погледа на умјетност ријечи.

Указали смо само на тематску окосницу бесједе по цјелинама, с циљем да се лакше уоче и презентују њезине основне константе. А оне се очитују у сљедећем: бесједа је, с једне стране, марксистичко-идеолошки усмјерена и интонирана, а с друге, будући да је њезин аутор и пјесник и критичар, дјело се профилише као самосвојан и непоновљив умјетнички феномен.

Рекло би се, ипак, да је марксистичко-идеолошки концепт бесједе доминантан. Евидентно, овом Његошевом дјелу се приступа тако што се назначавача објективна реалност Црне Горе осамнаестог и прве половине деветнаестог вијека, да би се на бази тога сагледавања процјењивала умјетничка вриједност дјела, односно његова „истинитост, љепота, револуционарност... историјски значај и историјско мјесто, могућност његова постанка и могућност појаве великог југословенског пјесника у уским, примитивним и суровим црногорским приликама”. Очито, заговара се примјена данас профанисане теорије одраза. Дјело се, наиме, посматра не из властитих ресурса и исходишта него по томе колико је вјерно или не датој стварности.

Зато се детаљно анализира племенски живот у Црној Гори, стварање црногорске државности, зачеци класних односа и зачеци црногорске нације. Иде се толико далеко, па се констатује како је Црна Гора у томе времену „била не само слободарски ратни логор и предња линија ослободилачких борби и тежња поробљених јужнословенских народа него и највиша тачка борбеног стваралачког напона наших народа у оном времену.” Из такве опције Црне Горе, Зоговић истиче да је она као таква „дала Његоша горостасног црногорског и јужнословенског пјесника, чији је таленат био окрилаћен смјелим, дубоким, слободарским и хуманистичким схватањима друштвених проблема, јасним, историјски напредним, поли-

тичким погледима и поступцима”. Зачудо, Зоговић Његоша не упоређује са другим великим пјесницима, па ни са напредним владарима тога доба, већ са Карлом Марксом. Његошу се приписује да је попут овог теоретичара социјализма сагледавао задатке Словена у револуционарној 1848. години, да им је упутио „грче и оштрије пријекоре него Маркс” што се нијесу снашли и повели одлучујућу борбу за своје ослобођење, те да су и Његош и Маркс имали сличне погледе о узроцима распада Душанова царства и о ситуацији на Балкану која је потом настала.

Идеолошки приступ још је изразитији када се Зоговић осврнуо на реализам „Горског вијецја”. Заступао је, наиме, мишљење да је пјесничка истина дјела „вјерна истини живота до њених најдубљих вибрација”, те да је Његош „по свом умјетничком методу, био у основи реалиста”. Да би објаснио тај реализам, Зоговић се недвосмислено определијелио не само за чињеницу да је у Црној Гори изведена истрага потурица у вријеме владике Данила Петровића, већ да је то био ослободилачки устанак, који је вјерно насликан у Његошеву дјелу. Извјесно, будући да се Његошев реализам јавио у времену када је романтизам „узимао маха”, самим тим попримио је црте и „борбеног романтизма” и „херојске динамике”, што је условило промјене Његошева десетерца у односу на народни, а у исто вријеме одбачени су неки елементи класичне и романтичарске поезије. Све га је то, сматра аутор, приближило схватањима „новог реализма”, што ће рећи социјалистичког реализма.

Зоговићева идеолошка опција у овој бесједи, коначно се оформила када је извршио подјелу књижевних критичара и филозофа на напредне и назадне и осуо се дрвљем и камењем на буржоаске филозофе и критичаре „Горског вијенца”. Мета његове беспштедне критике била је посебно уперена против филозофа Бранислава Петронијевића, религиозног мислиоца Николаја Велимировића, књижевног историчара Павла Поповића, од ранијих на Ђорђа Малетића и на друге. Највише их је нападао што су Његоша прогласили песимистом шопенхауреског типа, религиозним мистиком, а све се то дешавало онда када је, како каже, „српска буржоазија играла реакционарну и хегемонистичку улогу у нашим народима”. Замјерио је и неким савременим напредним критичарима због „вулгарно-социолошке неправде” коју су нанијели Његошу, попут превида „да је Његош прије свега црногорски писац”, иако је аутор сагласан да је у „извјсном смислу српски и југословенски пјесник”.

Из свега реченог, Зоговић је поставио стриктан идеолошко-политички задатак свим будућим проучаваоцима Његошева дјела. Он каже: „И зато се критички претрес свега онога што је до сада о Његошу написано јавља као неопходан и необично важан задатак”, позивајући се притом на Светозара Марковића као путоказ.

Овакво посматрање Његоша, његова главног дјела и критичара који су га претходно изучавали, очито је да је Зоговић тада био заточеник једног историјског тренутка, у коме је послије Другог свјетског рата и побједи социјализма, комунистичка идеологија била неопозиви арбитар свеколиког друштвеног и културно-умјетничког живота, па је тај идеолошки концепт морао бити доминанта и овог јубилеја и саме ауторове бесједе. Ипак, била би неправда према бесједнику ако се не бисмо осврнули и на ону константу бесједе у којој је уважена самобитност и самосвојност овога Његошева дјела. Такав приступ „Горском вијенцу” евидентан је у другом и трећем поглављу бесједе. Аутор је прихватио ранију одредницу дјела: да је спјев и да је у драмском облику, али му је наглашено додао још једну одредницу – да је у исто вријеме и поема о борби и слободи и тако је насловио читаву бесједу.

Зоговић, међутим, није детаљније елаборирао по чему се „Горски вијенац” препознаје као спјев, мада је сукцесивно пратио догађаје и призоре од Прве тројичинске скупштине на Ловћену до сцене са Вуком Мандушићем на крају спјева. Извјесно, много је више своју анализу усмјерио на драмски сукоб, односно на драматику спјева, минуциозно анализирајући како се та драматика у сукобу два свијета изнутра заоштрава и интензивира све до финала, односно до побједничког славља. Презентовао је, наиме, дубинску слојевитост сукоба: између противника различитих вјера, између класе феудалаца и богаташа, турских и млетачких, свеједно, и слободарског сељаштва, те сукоба на универзалном плану: између тираније и слободе, нечовјештва и хуманизма.

Кроз такву дубинску експертизу сукоба, аутор је створио могућност да укаже на пјесниково свестрано сликања датих свјетова, посебно црногорског. С обзиром на то, он ће устврдити да је „Горски вијенац” „енциклопедија Црне Горе осамнаестог и прве половине деветнаестог вијека”.

Исто тако, Зоговић је посебну пажњу посветио ликовима, превасходно главним ликовима црногорског миљеа, маркирајући притом шта им је заједничко, а по чему су посебне индивидуалности. Значајно је и запажање да се ниједан од ликова, ма колико био изразит, не може поистовјећивати са творцем дјела. Једино се сублимат дјела може довести у везу са Његошевим круцијалним схватањима и погледима о животу, човјеку, црногорском народу и његовим непријатељима. У вези са овим, Зоговић издваја четири стиха, која поентирају суштину спјева:

*Нека буде борба непрестана!
Нека буде што бити не може, –
Нек пропоје пјесма од ужаса,
Олтар прави на камен крвави!*

Тумачење посљедњег од наведених стихова ипак је у знаку послијератног револуционарног заноса самог аутора, будући да тај стих, како каже, „садржи револуционарну истину да се нови, праведни друштвени поредак, царство слободе, нови 'олтар' на земљи, може подићи на развалинама старог, може извојевати само револуционарном борбом”. Оваквим тумачењем овога Његошева стиха, постаје јаснија она премиса из увода бесједе када се констатује да Његош својим дјелом „ниједној досадашњој епоси није пружио више него нашој и ниједна друга епоха њему више него наша”.

Поемички карактер спјева Зоговић управо препознаје у његовим суштинским назнакама и исходиштима, пошто се скоро из сваког стиха емитију црногорске вриједности чојства и јунашта, а напосе што дјело својим реализмом и истинитошћу, херојским патосом и особеном ритмичношћу промовише хуманистичку визију борбе и слободе. Дакле, по Зоговићу, „Горски вијенац” је обликом драмско-епско, а суштином поемично дјело. Оваква виђења Његошева дјела промовишу критичко-естетички приступ умјетности ријечи и донекле су супротстављена оним виђењима о којима смо претходно говорили.

*

Подсјећање на ову Зоговићеву бесједу након шест деценија од њеног настанка има смисла најмање из два разлога. Она је прије свега индикатор наше књижевно-критичке мисли одмах по завршетку Другог свјетског рата, која се одвијала под снажним притиском комунистичке идеологије и под патронатом стаљинистичко-ждановљевског концепта културе и књижевности. Ван те опције било је ризично заћи у неки други књижевно-критички концепт или доктрину који су се јављали изван социјалистичког блока. Ако се неко и усудио да друкчије приступи Његошу и његовом главном дјелу, неминовно је ућуткан и скинут са књижевно-критичке сцене. Примјера ради, тако је прошла књига Исидоре Секулић „Његошу књига дубоке оданости”, коју је 1952. године Милован Ђилас напao књигом „Легенда о Његошу”, те је под психолошким притиском ова истакнута српска списатељица спалила књигу о „Горском вијенцу”, коју је годинама обликовала и припремала за штампање. Ипак, од педесетих година постепено попушта идеолошки притисак на културно-умјетничко стваралаштво, да би потпуно ишчилио урушавањем социјализма деведесетих година двадесетог вијека. Зоговићева бесједа остаје као упечатљиво свједочанство о идеолошком арбитражу у сфери књижевно-умјетничког стваралаштва.

Извјесно је, међутим, да ова бесједа такође показује како су се могли, и у оквиру једног досљедно уважаваног идеолошког усмјерења, ако је стваралац од дара и прегнућа, а то је Радован Зоговић заиста био, пробити одбљесци естетске анализе и направити помаци у откривању дотад неуочених сазнања и открића. Зато ова бесједа нужно има мјесто у историји наше критике и у незаобилазној литератури о Његошу и „Горском вијенцу”.

Živko ĐURKOVIĆ

60th ANNIVERSARY OF ZOGOVIĆ'S ORATION
FROM 1947 ABOUT „GORSKI VIJENAC”

Summary

The oration of Radovan Zogović from 1947 about „Gorski vijenac” which is called „Njegoš's poem about fight and freedom” is a faithful indicator of the domination of Marxist ideology in treating the art of word, but at the same time a critical essayistic consideration of literature as well.

Even after sixty years since its creation, oration has an unavoidable place in the history of our critical thought as well as in the literature about Njegoš and „Gorski vijenac”.